

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین الملل

جایگاه منابع حقوق بین الملل در مکانیزم حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی

توسط:

نادر مقدمی پور

استاد راهنما:

دکتر بهزاد ساعدی بناب

استاد مشاور:

دکتر حاتم صادقی زیازی

شهریور ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم بہ

تمامی انسان ہائی کہ بہ انسانیت می اندیشند و بہ فضائل و

کرامات انسانی ارج می نهند.

چکیده

بحران‌های شدید اقتصادی اوایل قرن بیستم میلادی و جنگ جهانی دوم منجر به همکاری کشورها در ایجاد نهادی برای تجارت بین‌الملل شد و سرانجام با تلاش فراوان موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت «گات» در سال ۱۹۴۷ به تصویب رسید. گات تنها یک موافقت‌نامه در زمینه تجارت کالا بود. فقدان نهادهای اجرایی و مراجع یکپارچه برای حل اختلاف و سایر مسایل منجر به این نتیجه شد که دیگر گات مناسب تجارت دنیای جدید نیست و کشورها مذاکراتی را برای ایجاد سازمان تجارت جهانی آغاز کردند و سرانجام در سال ۱۹۹۴ یک سازمان مستقل و دارای تشکیلات نسبتاً مفصل، با دامنه شمول گسترده‌تری ایجاد شد که علاوه بر تجارت کالا، تجارت خدمات و تجارت حقوق مالکیت معنوی را نیز دربر می‌گرفت. علاوه بر این، سیستم یکپارچه با مقررات مدون و مراجع متعدد برای حل اختلاف بین اعضا سازمان ایجاد شد که دارای تغییر، تحولات و نوآوریهای عمده‌ای نسبت به گات ۱۹۴۷ و حقوق بین‌الملل عمومی و سایر کنوانسیونهای راجع به حل اختلاف می‌باشد.

قواعد حقوقی موافقت‌نامه مراکش به عنوان سند مؤسس سازمان تجارت جهانی، موافقت‌نامه‌های همه جانبه نظیر (موافقت‌نامه عمومی تجارت کالا، موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات، موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی)، تفاهم‌نامه حل و فصل اختلافات و موافقت‌نامه‌های تجاری چندجانبه (موافقت‌نامه تجارت هواپیمایی غیرنظامی، موافقت‌نامه راجع به خریدهای دولتی)، در معنای شق الف بند ۱ ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری بکار رفته است. منبع اساسی حقوق سازمان تجارت جهانی متون موافقت‌نامه‌های تحت پوشش مربوط می‌باشد. ارگان استیناف سازمان تجارت جهانی که براساس ماده ۱۷ تفاهم‌نامه حل و فصل اختلافات تأسیس شد، در واقع اصلی‌ترین منابع برای حل و فصل اختلافات را منابع تحت شمول این سازمان می‌داند، با این حال، آنها تنها منابع حقوقی بالقوه نیستند. در مقابل همه شق‌های بعدی بند ۱ ماده ۳۸، منابع حقوقی بالقوه هستند که در حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی مورد استفاده قرار می‌گیرند. بنابراین برخلاف موافقت‌نامه گات، نظام حقوق سازمان تجارت جهانی یک نظام حقوقی مستقل نمی‌باشد. اگر چه قوانین و مقررات سازمان تجارت جهانی عمدتاً بر روابط بین اعضا حاکم می‌باشد، لکن این قواعد و مقررات در چارچوب کلی‌تر نظام بین‌المللی قرار دارند و لذا در صورت بروز اختلاف بین اعضا علاوه بر اینکه موافقت‌نامه‌هایی تحت شمول مهم‌ترین و اصلی‌ترین منبع حقوقی در حل و فصل این اختلافات خواهند بود، منابع دیگر نیز می‌توانند به صورت تکمیلی در تفسیر و اعمال قواعد حقوقی مورد استفاده قرار گیرند.

فهرست مطالب

عنوان

مقدمه.....	۱
بخش اول: بررسی مبانی و رویه حل و فصل اختلاف در سازمان تجارت جهانی.....	۵
فصل اول: ساختار و تشکیلات و اهداف سازمان تجارت جهانی.....	۶
گفتار اول: ایجاد سازمان تجارت جهانی و تاریخچه آن.....	۶
گفتار دوم: سازمان تجارت جهانی: وظایف و ساختار آن.....	۷
بند اول: اهداف.....	۷
بند دوم: ساختار سازمان.....	۸
بند سوم: وظایف.....	۸
بند چهارم: رویه تصمیم گیری.....	۹
بند پنجم: دبیرخانه.....	۹
بند ششم: عضویت در سازمان.....	۹
فصل دوم: مبانی و روش های حل اختلاف سازمان تجارت جهانی.....	۱۱
گفتار اول: مبنا و دامنه شمول.....	۱۱
بند اول: مبانی حل اختلاف در سازمان تجارت جهانی.....	۱۱
الف: مواد ۲۲ و ۲۳ گات ۱۹۴۷.....	۱۱
ب: تفاهم نامه ۱۹۷۹.....	۱۴
ج: تفاهم نامه ۱۹۹۴.....	۱۵
بند دوم: دامنه شمول و صلاحیت نظام حل اختلاف.....	۱۷
الف: موافقت نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی.....	۱۸
ب: کلیه موافقت نامه های دور اروگوئه.....	۱۸
گفتار دوم: روش های حل اختلاف در سازمان تجارت جهانی و مقایسه تطبیقی آن با سایر سازمانها.....	۲۴
بند اول: روش های سیاسی.....	۲۵
بند دوم: روش های حقوقی.....	۲۹
الف: حل و فصل حقوقی به وسیله داوری.....	۲۹

۳۲	ب: رسیدگی به وسیله محاکم دائمی
۳۵	بند سوم: روش شبه قضائی یا مختلط
۳۶	فصل سوم: ویژگیهای اساسی نهاد حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی
۳۶	گفتار اول: نظام مبتنی بر قواعد ومقررات حقوقی
۳۷	بند اول: سیستم یکپارچه حل و فصل
۳۷	الف: آئین دادرسی واحد
۳۹	ب: تعهد واحد و اعمال موافقتنامه به طور یکپارچه
۴۲	گفتار دوم: حل و فصل اختلافات و سازگاری با موافقتنامهها
۴۴	گفتار سوم: ساز و کار حل و فصل اختلافات کاملاً بین الدولی
۴۶	بند اول: صلاحیت انحصاری
۴۸	بند دوم: نقش بازیگران غیردولتی
۵۱	فصل چهارم: ارکان رسیدگی و وضعیّت حقوقی آنها
۵۱	گفتار اول: ارکان رسیدگی
۵۱	بند اول: رکن حل و فصل اختلافات
۵۳	بند دوم: پانلها
۵۳	الف: نحوه انتخاب اعضا و شرایط و تعداد آنها
۵۶	ب: حدود اختیارات
۵۸	بند سوم: رکن استینافی دائمی
۵۹	بند چهارم: دبیرخانه
۶۰	گفتار دوم: وضعیّت حقوقی
۶۲	گفتار سوم: الزام آور بودن تصمیمات
۶۲	بند اول: اعتبار آراء
۶۳	بند دوم: اجرای تصمیمات و آراء
	بخش دوم: نقش منابع حقوق بین الملل در اختلافات و تفسیر موافقتنامهها در سازمان تجارت
۶۵	جهانی
۶۶	فصل اول: منابع حقوق بین الملل
۶۹	گفتار اول: معاهدات

گفتار دوم: عرف	۷۲
بند اول: تعریف عرف	۷۲
بند دوم: عنصر مادی	۷۳
بند سوم: تداوم زمانی رویه	۷۳
بند چهارم: ویژگی رویه دولت	۷۵
بند پنجم: ماهیت رویه دولت	۷۸
بند ششم: اعتقاد حقوقی منبعث از ضرورت‌ها	۷۸
گفتار سوم: اصول کلی حقوقی	۸۰
فصل دوم: اوصاف خودبسندگی سازمان تجارت جهانی	۸۳
گفتار اول: وصف خودبسندگی در حقوق بین‌الملل	۸۴
بند اول: تولد رژیم‌های خودبسندگی و چندپارگی نظام حقوق بین‌الملل	۸۵
بند دوم: تعریف رژیم‌های خودبسندگی	۸۷
بند سوم: انواع رژیم‌های خودبسندگی	۸۸
گفتار دوم: سازمان تجارت جهانی به عنوان رژیمی خودبسندگی	۹۰
بند اول: حضور قواعد اولیه و ثانویه در رژیم حقوقی سازمان تجارت جهانی	۹۰
بند دوم: دیدگاه موافقان و مخالفان خودبسندگی سازمان تجارت جهانی	۹۲
الف: دیدگاه موافقان	۹۳
ب: دیدگاه مخالفان	۹۷
فصل سوم: قانون حاکم بر اختلافات و تفسیر موافقت‌نامه‌ها	۱۰۳
گفتار اول: موافقت‌نامه‌های تحت شمول (منبع اصلی) و روش‌های تفسیر آن	۱۰۳
بند اول: موافقت‌نامه‌های تحت شمول	۱۰۳
بند دوم: قاعده کلی و روش‌های تفسیر	۱۰۴
الف: تفسیر تحت اللفظی	۱۰۷
ب: تفسیر براساس قصد و نیت طرفین	۱۰۸
ج: تفسیر براساس غایات	۱۱۱
د: اصل مفید بودن	۱۱۳
هـ: اصل ایجاد حداقل تعهدات	۱۱۵
و: اصل انتظارات مشروع	۱۱۶

۱۱۸	ز: اصل عطف به ماسبق نشدن معاهده
۱۱۹	گفتار دوم: معاهدات منعقدہ خارج از چارچوب سازمان تجارت جهانی
۱۲۰	بند اول: مساعدت در تفسیر قواعد و مقررات سازمان تجارت جهانی
۱۲۰	الف: موافقت‌نامه‌های دوجانبه
۱۲۱	ب: موافقت‌نامه‌های چندجانبه
۱۲۴	بند دوم: اعمال مستقیم موافقت‌نامه‌های بین‌المللی
۱۲۴	الف: ارجاع به دیگر موافقت‌نامه‌ها در مقررات سازمان تجارت جهانی
۱۲۵	ب: اعمال موافقت‌نامه‌ها بطور آزادانه
۱۲۷	۱- سکوت موافقت‌نامه‌ها
۱۲۹	۲- تصریح در موافقت‌نامه‌ها
۱۲۹	گفتار سوم: حقوق بین‌الملل عرفی
۱۳۳	گفتار چهارم: اصول کلی حقوقی
۱۳۴	بند اول: اصل تناسب
۱۳۶	بند دوم: اصل حسن نیت
۱۳۸	بند سوم: اصل مسئولیت دولتی
۱۴۰	بند چهارم: اصل ممنوعیت انکار بعد از اقرار (استاپل)
۱۴۱	بند پنجم: اصل منع سوءاستفاده از حقوق
۱۴۱	بند ششم: اصل توسل به مراجع صالحه دادخواهی داخلی
۱۴۳	نتیجه‌گیری
۱۴۶	منابع و مأخذ

مقدمه

اهمیت تجارت بین‌الملل در طول تاریخ و به ویژه در عصر معاصر بر کسی پوشیده نیست و داد و ستد کالا و اموال بین جوامع و کشورها، همیشه یک امر مهم در عرصه اقتصاد جهانی تلقی شده است. بدیهی است که لازم است این واقیتهای، این امور و اعمال، متشکل و مجهز به ساختار حقوقی باشند. همگان بر لزوم تشکل و ساختاری نمودن حقوقی روابط اقتصادی - تجاری اتفاق نظر دارند. و جامعه جهانی نمی‌تواند بی‌نیاز از وجود نظم حقوقی استوار و قائم بر روابط تجاری و اقتصادی باشد. شتاب فعالیت اقتصادی بین‌المللی و توسعه وابستگی متقابل اقتصادی کشورها بسیار بالا بود و دولتهای اعمال سیاستهای مناسب در مورد فعالیت‌های اقتصادی را غیرقابل اجرا می‌دیدند، زیرا که فعالیت‌های مزبور غالباً مرزها را به نحوی درمی‌نوردیدند که بیشتر مقررات کنترلی ملی کشورها غیرقابل اجرا می‌گشت و این در خصوص موانع متنوع راجع به این موضوعات صدق می‌کرد: بیمه، حق‌العمل کاری، بهداشت محصولات، استانداردهای حفظ محیط زیست، امور بانکی، سهام و سرمایه‌گذاری خدمات تخصصی مانند خدمات پزشکی، حقوقی و موارد بسیار دیگر.^۱

بنابراین پردازش حقوق تجارت بین‌الملل امری بود که در دستور کار قرار گرفت. بر این اساس جامعه بین‌المللی تلاش بسیاری برای نظام‌مند کردن این پردازش نموده و می‌توان گفت که با توجه به این امر موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) در سال ۱۹۴۷ با هدف آزادسازی تجارت بین‌الملل از طریق حذف موانع تجاری منعقد گردید و توانست تا حدی مشکلات تجارت بین‌الملل را مرتفع کند ولی پیچیدگی مسائل تجاری - اقتصادی بین‌المللی به حدی بود که این موافقت‌نامه نیز نتوانست شتاب اقتصادی کشورها را در قالب خود نظم دهد. و بر این اساس مذاکرات متعددی در چارچوب این موافقت‌نامه صورت گرفت که دستاوردهای زیادی در گسترش تجارت جهانی داشت است. و در آخرین دور این مذاکرات (دور اروگوئه) سنگ بنای تشکیل سازمان تجارت جهانی را گذاشتند.^۲ برخلاف موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) ۱۹۴۷، موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی عرصه به مراتب گسترده‌تری از تجارت را دربرمی‌گیرد. این موافقت‌نامه از محدوده

^۱-Jackson, J, "International Trade system", Journal of world Trade, 1998, Vo1,34, 1998.P.1

^۲- حاتم صادقی زیازی، پایان نامه "نظام حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی"، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۹. ص ۱.

کالا می‌گذرد و هم اکنون خدمات مالکیت معنوی، فراهم سازی امکانات، سرمایه‌گذاری و کشاورزی را هم دربر می‌گیرد. وانگهی، رژیم تجاری جدید، دیگر مجموعه‌ای از موافقت‌نامه‌هایی ویژه، گزارش‌های پانل و تفاهم طرفین است. همه تعهدات تجاری در تحت حمایت سازمان تجارت جهانی که همه طرفین در آن عضو هستند، قرار می‌گیرند. دولتهای عضو، تعهدات گنجانده شده در همه موافقت‌نامه‌های زیرپوشش سازمان تجارت جهانی را باید بپذیرند یعنی نمی‌توانند گزینش کرده و انتخاب نمایند.

همچنین موافقت‌نامه سازمان سرآغاز دوران مهم و جدیدی در تصمیم‌گیریها و در حل و فصل اختلافات می‌باشد. طبق تفاهم‌نامه حل اختلاف؛ رکنی برای حل اختلاف که از پانل‌ها و ارگان استینافی تشکیل شده است، هم اکنون درباره اختلافات تجاری بین طرفین قضاوت می‌کنند.

در تشکیل سازمان تجارت جهانی و به تبع آن سازو کار حل و فصل اختلافات آن در سال ۱۹۹۴ بدون تردید نقطه عطفی در روابط و حقوق بین‌الملل اقتصادی و تجاری می‌باشد. نهاد حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهان که به زعم عمومی هسته مرکزی نظام تجاری چندجانبه می‌باشد با رسیدگی به بیش از ۳۰۰ اختلاف تجاری بین کشورهای عضو سازمان، از بدو تأسیس تاکنون تأثیر بسزایی در اجرا و تبیین قواعد و مقررات سازمان تجارت جهانی و به تبع آن در تضمین امنیت و پیش‌بینی‌پذیری روابط تجاری بین‌المللی داشته است. رسیدگی عادلانه، سریع و کارآمد و همچنین الزام‌آور بودن صلاحیت آن بر اختلافات مطروحه بین اعضاء سازمان و پیگیری و نظارت بر اجرای آراء و احکام صادره از جمله ویژگیهای منحصر به فرد این سازو کار در مقایسه با دیگر نهادهای حل و فصل اختلافات بین‌المللی است. فراگیر بودن سازمان تجارت جهانی چه از نقطه نظر اعضاء که امروزه با بیش از ۱۵۰ عضو و حدود ۳۰ کشور به عنوان عضو ناظر که خواهان عضویت و الحاق به این سازمان می‌باشند، و چه از نظر قلمرو موضوعی که حجم وسیعی از قوانین و مقررات را در زمینه تجارت خدمات، کالا، مسایل مربوط به مالکیت معنوی، سرمایه‌گذاری خارجی و دیگر موضوعات فراگرفته است، بر اهمیت این سازوکار افزوده است. در این راستا، نظر به اینکه کشورمان، ایران به عنوان عضو ناظر سازمان تجارت جهانی فرآیند مذاکرات تجاری و الحاق و عضویت در سازمان را پیگیری می‌کند و بدون تردید عضویت ایران در این سازمان آثار و تبعاتی را در نظام حقوق و اقتصادی- تجاری کشور خواهد داشت، شناخت این سازمان و سازوکار حل و فصل اختلافات آن و

به ویژه منابع حقوقی که آراء این سازمان بر آن استوار است، نه تنها بر جامعه حقوقی بلکه بر جامعه اقتصادی - تجاری کشور امری لازم و ضروری است.

این پایان نامه قصد دارد به سه سؤال زیر که در قوانین WTO نمی توان پاسخ روشن و واضحی برای این سئوالها پیدا کرد، پاسخ دهد.

۱- آیا سازمان تجارت جهانی یک سازمان منحصر به فرد و خارج از چارچوب حقوق بین الملل است؟

۲- منابع سازمان تجارت جهانی برای حل و فصل اختلافات چیست؟

۳- آیا منابع حقوق بین الملل لازم الاجرا خارج از چارچوب مقررات WTO می توانند منبع حل و فصل اختلافات نزد نهادهای حل و فصل اختلافات WTO قرار گیرند؟

در پاسخ به سئوالهای بالا فرضیه های زیر مطرح می شود:

۱- سازمان تجارت جهانی شانزدهمین سازمان تخصصی سازمان ملل متحد محسوب می شود و مقررات آن بخشی از مقررات حقوق بین الملل است و یک نظام جدای از فضای حقوقی، حقوق بین الملل نمی باشد.

۲- طبق تفاهم نامه حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی، معاهدات تحت شمول تنها منبع حل اختلافات در مکانیزم حل و فصل اختلافات سازمان می باشد.

۳- منابع حقوق بین الملل به صورت تکمیلی در تفسیر موافقت نامه های تحت شمول سازمان تجارت جهانی یا به صورت آزادانه در حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی مورد استفاده قرار می گیرند.

کل فرآیند تحقیق به دو قسمت جمع آوری و پردازش اطلاعات، تحلیل اطلاعات تقسیم می گردد. داده ها و اطلاعات لازم برای کل این فرآیند به امکان از یک یا چند روش زیر جمع آوری می شوند؛

۱- روش اسنادی

▪ متون نظری مشتمل بر کتب، نشریات و مجلات موجود و قابل دسترس

▪ قوانین و مقررات، ضوابط و سایر اسناد رسمی

۲- روش تحلیل محتوا به ویژه در مورد قوانین و مقررات

برای توصیف و تحلیل اطلاعات از فیش برداری و نت برداری از منابع و مآخذ کتابخانه‌ای استفاده شده است.

این پایان‌نامه در دو بخش تنظیم شده که بخش اول به بررسی مبانی و رویه حل و فصل اختلاف در سازمان تجارت جهانی می‌پردازد و بخش دوم به جایگاه منابع حقوق بین‌الملل در مکانیزم حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی اختصاص دارد.

بخش اول:

بررسی مبانی و رویه حل و

فصل اختلاف در سازمان

تجارت جهانی

فصل اول: ساختار و تشکیلات و اهداف سازمان تجارت جهانی

این فصل شامل دو گفتار است که در گفتار اول به ایجاد سازمان تجارت جهانی و تاریخچه آن می‌پردازیم و در گفتار دوم وظایف سازمان و ساختار آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

گفتار اول: ایجاد سازمان تجارت جهانی و تاریخچه آن

اندیشه تأسیس سازمان تجارت جهانی به سالهای بعد از جنگ جهانی دوم برمی‌گردد. در حقیقت، بعد از جنگ جهانی دوم همزمان با تلاشهای جامعه بین‌الملل جهت برقراری یک نظام و ساختار جدید برای روابط سیاسی میان دولتها و در نتیجه تشکیل سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵ پیرو مذاکرات کنفرانس دمبرتن اکس در قلمرو روابط بین‌المللی اقتصادی نیز تلاشهایی جهت سامان بخشیدن به نظام اقتصاد بین‌الملل و ایجاد یک نظام و چارچوب منسجم و هماهنگ در خصوص فعالیتهای اقتصادی و تجاری صورت گرفت. بدین منظور، کنفرانسی در سال ۱۹۴۴ در شهر برتن وودز آمریکا برگزار گردید و نمایندگان دولتهای شرکت‌کننده با تأسیس دو نهاد بین‌المللی اقتصادی یعنی صندوق بین‌المللی پول و بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه که بعداً به بانک جهانی شهرت یافت، موافقت نمودند. در خصوص روابط تجاری بین‌المللی نیز، با پیشنهاد دولت آمریکا طی سالهای ۱۹۴۶ تا ۱۹۴۸ کنفرانسهایی متعددی به منظور تشکیل سازمان تجارت جهانی ITO برگزار گردید. منشور هاوانا که دربرگیرنده سند تأسیسی سازمان تجارت بین‌الملل و چندین بخش دیگر از جمله موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) بود به دلیل عدم تصویب نهادهای قانونگذاری برخی از دول شرکت‌کننده در کنفرانس و بویژه ایالات متحده آمریکا با ناکامی مواجه شد و در نتیجه طرح تأسیس سازمان جهانی برای سازماندهی روابط تجاری بین‌المللی برای سالیان متمادی سکوت ماند.^۱

در چنین شرایطی موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) در ۳۰ اکتبر ۱۹۴۷ به امضاء بیست و یک کشور رسید و از تاریخ اول ژانویه ۱۹۴۸ به اجرا گذاشته شد. دولت‌های متعهد گات به دلیل عدم شکل‌گیری سازمان تجارت بین‌المللی و در راستای ایفای تعهدات خود "دبیرخانه اجرائی" را، که بعدها به سازمان گات شهرت پیدا کرد، تأسیس نمودند که مقر آن در ژنو قرار داشت و در فواصل بین جلسات دول متعهد تنظیم و اداره امور محوطه را بر عهده داشت. براساس ماده ۲۸ مکرر

۱ - کانال فورگوز، اریک، «حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی»، ترجمه بهزاد ساعدی بناب، چاپ اول، مجمع

موافقت‌نامه گات، دول متعهد از ابتدای انعقاد گات ۱۹۴۷ تا تشکیل سازمان تجارت جهانی در سال ۱۹۹۴ هشت دور مذاکرات تجاری چندجانبه برگزار نموده‌اند، که از مهمترین آنها می‌توان به دور کندی ۱۹۶۴-۱۹۶۷، دور توکیو ۱۹۷۳-۱۹۷۹ و در نهایت دور اروگوئه ۱۹۸۶-۱۹۹۴ که منجر به تأسیس سازمان تجارت جهانی گردید اشاره کرد.

گفتار دوم: سازمان تجارت جهانی و وظایف و ساختار آن

یکی از دستاوردهای مهم دور اروگوئه، تقویت مکانیسم نهادی برای اجرای قواعد و تعهدات کشورهاست که از طریق تأسیس سازمان تجارت جهانی انجام شد. سازمان تجارت جهانی، سازمانی است که مسئول نظارت بر اجرای موافقت‌نامه‌های زیر است:

۱- گات و موافقت‌نامه‌های وابسته به آن؛

۲- موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات؛

۳- موافقت‌نامه جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی؛ و

۴- سایر اسناد حقوقی سازمان تجارت جهانی

این سازمان جایی است برای مذاکره مستمر بین کشورهای عضو برای آزادسازی بیشتر تجارت کالا و خدمات و مذاکره درباره سایر موضوعات مرتبط با تجارت. به علاوه سازمان به طور مقطعی مشی تجاری اعضاء را بررسی می‌کند و نیز مسئول حل اختلاف تجاری بین اعضاست.^۱

بند اول: اهداف

هدف اصلی سازمان نظارت بر اجرای موافقت‌نامه‌های چندجانبه‌ای است که در دور اروگوئه مطرح شد و یا در آینده مطرح خواهد شد. اهداف اصلی آن شبیه گات است که اکنون قسمتی از این سازمان است (اهداف در مقدمه موافقت‌نامه مراکش برای ایجاد سازمان تجارت جهانی آمده است).

بند دوم: ساختار سازمان

در رأس ساختار سازمان، رکنی که مسئول تصمیم‌گیری در سازمان است کنفرانس وزراء است. این کنفرانس هر ۲ سال یکبار تشکیل می‌شود (بند ۲ ماده ۴ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی).^۲ در

۱- حاتم صادقی زیازی، پیشین، ص ۱۸.

۲- اولین کنفرانس وزراء در پایان سال ۱۹۹۶ در سنگاپور برگزار شد.

فاصله دو ساله بین برگزاری اجلاس‌ها وظایف کنفرانس توسط شورای عمومی انجام می‌شود که متشکل از نمایندگان دولت‌های عضو است (بند ۲ ماده ۴ موافقت‌نامه).

شورای عمومی وقتی که شکایات را بررسی می‌کند و اقدامات لازم را برای حل اختلاف اعضاء انجام می‌دهد به عنوان رکن حل اختلاف تشکیل می‌شود. (بند ۳ ماده ۴ موافقت‌نامه). شورا همچنین مسئول نظارت بر مشی تجاری اعضاء بر پایه گزارش‌هایی است که دبیرخانه تهیه می‌کند (بند ۵ ماده ۴ موافقت‌نامه). سه شورای دیگر به ترتیب برای (۱) تجارت کالا، (۲) خدمات و (۳) حقوق مالکیت معنوی در کار شورای سازمان با آن همکاری می‌کنند.

بند سوم: وظایف

وظایف سازمان تجارت جهانی با توجه به اهداف آن به این شرح است: سازمان، اجراء، اداره و عملکرد اسناد حقوقی دور اروگوئه و هر سند جدیدی که در آینده مورد مذاکره واقع شود را تسهیل می‌کند (بند ۱ ماده ۳ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی): به علاوه سازمان تجارت جهانی جایی برای مذاکرات آتی بین کشورهای عضو درباره مسائلی است که در موافقت‌نامه آمده است و مسائلی، در آینده پیش بیاید نیز در چارچوب سازمان مورد تحت قرار خواهد گرفت (بند ۲ ماده ۳ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی)، نظارت مقطعی بر مشی تجاری اعضا نیز آخرین وظیف سازمان است (بند ۴ ماده ۳ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی).^۱

بند چهارم: رویه تصمیم‌گیری

موافقت‌نامه تصریح می‌کند که تصمیم‌گیری در سازمان هم چون گات ۱۹۴۷ براساس وفاق عام است. وفاق عام وقتی حاصل می‌شود که در زمان تصمیم‌گیری حتی یک عضو هم مخالفت نکند. وقتی اجماع حاصل نشود تصمیم‌گیری براساس اکثریت آراء (با یک رأی برای هر عضو) انجام می‌شود (جزء در مواردی که در مواد ۹ و ۱۰ موافقت‌نامه آمده است). علیرغم این مفاد، انتظار می‌رود که تصمیم‌های مهم همچنان با وفاق عام حاصل شود.

بند پنجم: دبیرخانه

مقر سازمان تجارت جهانی شهر ژنو در سوئیس است و در رأس آن دبیرکل قرار دارد که برای دوره‌های ۴ ساله انتخاب می‌شود (بند ۱ ماده ۶ موافقت‌نامه تجارت جهانی). چهار معاون دبیرکل را در انجام وظایفش یاری می‌کنند که به وسیله دبیر کل و با مشورت اعضاء انتخاب می‌شوند (بند ۳ ماده ۶ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی). سازمان دبیرخانه با ۵۰۰ کارمند از ملیتهای مختلف دارد. دبیرکل و کارمندان دبیرخانه در انجام وظایفشان از دولت‌های متبوع خود یا مقامات خارج از سازمان دستوری دریافت نمی‌کنند و به این ترتیب ماهیت بین‌المللی دبیرخانه حفظ می‌گردد. (بند ۴ ماده ۶ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی). قابل توجه است که تشکیلات و دبیرخانه گات پس از آغاز به کار سازمان تجارت جهانی به دبیرخانه سازمان تبدیل شد.

بند ششم: عضویت در سازمان

تا این تاریخ (شهریور ۱۳۹۰) سازمان تجارت جهانی ۱۵۳ عضو دارد و ۳۱ کشور دیگر هم در مرحله الحاق به این سازمان به سر می‌برند.^۱ دولت‌های عضو گات که به سازمان نیوسته بودند تا دو سال پس از اول ژانویه ۱۹۹۵ فرصت داشتند به سازمان بپیوندند (مواد ۱۱ و ۱۴ موافقت‌نامه سازمان). دولت‌هایی که عضو گات نبودند با مذاکره برای الحاق می‌توانند به عضویت سازمان درآیند. در چنین مذاکراتی این دولت‌ها باید بپذیرند که برای انطباق قوانین ملی با قواعد موافقت‌نامه‌های چندجانبه قدم‌هایی بردارند. طبق ماده ۱۲ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی کنفرانس وزیران تصمیم نهایی را درباره الحاق عضو جدید اتخاذ می‌کند و موافقت‌نامه راجع به الحاق باید با اکثریت دو سوم اعضای سازمان تصویب شود. به علاوه این دولت‌ها باید تعهد کنند که تعرفه‌ها را کاهش دهند و مقررات خود را در جهت ایجاد دسترسی بهتر به کالا و خدمات خارجی اصلاح کنند. به عبارتی پذیرش این تعهدات بهایی است که این دولت‌ها باید برای ورود به سازمان تجارت جهانی بپردازند. در برابر دولتی که به سازمان می‌پیوندد بر پایه اصل دولت کامله الوداد از تمام مزایای کاهش تعرفه‌ها و سایر تعهداتی که دیگر اعضاء در گذشته قبول کرده‌اند بهره‌مند شود.

در پایان به طور خلاصه به تفاوت‌های سازمان تجارت جهانی با گات سابق اشاره می‌کنیم:^۲

^۱ - <http://WWW.WTO.org/English/thewto-e/what-is-e/tif-e/org5-e.htm>. [26 Ag. 2011].

^۲ - WTO.NO.1, jan-feb 1995, p.4.

- ۱- سازمان تجارت جهانی از نظر تعداد اعضاء فراگیرتر از گات است. تاکنون ۱۵۳ عضو به آن پیوسته‌اند و ۳۱ دولت دیگر نیز درخواست عضویت کرده‌اند.
 - ۲- حوزه فعالیت آن از سلفش گسترده تر است و برای اولین بار تجارت خدمات، حقوق مالکیت معنوی و سرمایه‌گذاری را وارد سیستم تجارت چندجانبه کرده است.
 - ۳- سازمان تجارت جهانی به معنی واقعی کلمه یک سازمان بین‌المللی است در حالیکه گات به معاهده موقتی بود که یک دبیرخانه موردی^۱ به آن خدمت می‌کرد.
 - ۴- سازمان تجارت جهانی یک مجموعه واحد موافقتنامه‌ها را اداره می‌کند که تمام اعضاء به آن متعهدند. برعکس، چارچوب گات در برگیرنده چند موافقت‌نامه جنبی مهم (مثل تدابیر ضد دامپینگ و یارانه) بود که عضویت آنها محدود به چند کشور بود.
 - ۵- سازمان تجارت جهانی شامل چند نسخه بسیار کاملتر از قواعد گات اولیه است. به علاوه قواعد نسخه جدید (گات ۱۹۹۴) قواعد گات اصلی را تقویت می‌کند و ابهام‌های آن را برطرف می‌کند.
 - ۶- سازمان تجارت جهانی سیاست‌های حمایت در برخی زمینه‌های حساس را که در گات سابق کم و بیش تحمیل می‌شد، برعکس می‌کند. به موجب موافقت‌نامه‌های مختلف محدودیت‌های صادرات منسوجات و پوشاک برطرف می‌گردد، تجارت در کشاورزی اصلاح می‌شود و تدابیر تجاری محدوده خاکستری (به اصطلاح محدودیت‌های داوطلبانه صادرات) از بین می‌رود.^۲
- ذکر این نکته ضروری است که طبق ماده ۸ موافقت‌نامه درباره وضعیت سازمان در خصوص شخصیت حقوقی سازمان و مزایا و مصونیت‌های سازمان، مقامات آن و نمایندگان اعضاء تصریح کرده است که مشابه سایر سازمان‌های بین‌المللی است. قرارداد مقرر این سازمان با دولت سوئیس در تاریخ ۲ ژوئن ۱۹۹۶ به امضاء رسیده است.^۳

فصل دوم: مبانی و روش‌های حل اختلاف سازمان تجارت جهانی

این فصل شامل دو گفتار می‌باشد. در گفتار اول بعد از اشاره به روند تکامل نظام حل اختلاف سازمان تجارت جهانی، مبانی حقوقی و دامنه شمول نظام حل اختلاف سازمان را مورد بررسی قرار می‌دهیم و در گفتار دوم روش‌های حل اختلاف سازمان را بررسی می‌کنیم.

^۱- Ad hoc.

^۲-I bid. , p.4.

^۳-WTO Focus,NO.3, May-June 1995, p.5.

گفتار اول - مبنا و دامنه شمول

بند اول: مبناي حل اختلاف در سازمان تجارت جهاني

وقتي از حل اختلاف در چارچوب گات و سازمان تجارت جهاني صحبت مي‌کنيم تقريباً بايد از هيچ شروع کنيم. در متن موافقتنامه عمومي تعرفه و تجارت (گات) تنها در مواد ۲۲ و ۲۳ به حل اختلاف اشاره شده بود و اين دو ماده نيز صرفاً در حد کليات، خطوط اصلي حل اختلاف را در چارچوب گات مشخص کرده بودند و به هيچ عنوان وارد رويه‌ها، طريقه اجراء و قواعد حل اختلاف نشده بودند و هيچ نهاد خاصي مسئول حل اختلاف در موافقتنامه نبود. تنها با مرور زمان و در پي بروز نيازهاي عملي بود که رويه حل اختلاف گات به تدريج شکل گرفت و مدون شد. اين سير تکاملي را در چند مرحله مي‌توان بررسي کرد.^۱

الف: مواد ۲۲ و ۲۳ گات ۱۹۴۷

ماده ۲۲ گات، در صورتي که يک طرف متعاقد معتقد باشد که موافقتنامه به صورت مناسب منافعش را تأمين نمي‌کند مشاوره را پيش‌بيني کرده است، و ماده ۲۳ به هر طرفي که منافعش به صورت رضايتمند بخش تأمين نشده است اجازه مي‌دهد موضوع را در برابر طرفين متعاقد مطرح کند. براي آگاهي دقيق از مبناي حل اختلاف در گات لازم است از متن کامل اين دو ماده آگاهي داشته باشيم.

طبق ماده ۲۲ که عنوان آن مشورت است:

۱- هر طرف متعاقد، ادعاهايي که طرف ديگر متعاقد ممکن است در مورد مسأله موثر بر اجراء موافقتنامه حاضر به عمل آورد را با نظر مثبت بررسي کرده و براي چنين مشورتي فرصت کافي در نظر خواهد گرفت.

۲- طرفين متعاقد مي‌توانند به درخواست هر طرف متعاقد، در خصوص هر مسأله که براي آن يافتن راه حلي رضايتمند بخش از طريق مشورت به موجب بند ۱ ممکن نبوده است، با هر طرف يا طرفهاي متعاقد مشورت نمايد.^۲

۱- مجلسي، محمدشروين، پايان‌نامه «نظام حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهاني»، دانشکده حقوق و علوم سياسي دانشگاه تهران، ۱۳۷۶، ص ۲۴.

۲- همان، ص ۲۵.

ماده ۲۳ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت تحت عنوان (از بین رفتن یا لطمه دیدن) نیز چنین مقرر می‌دارد:

۱- اگر یک طرف متعاقد تشخیص دهد که مزایایی به طور مستقیم یا غیرمستقیم به موجب این موافقت‌نامه عایدش می‌شده یا دستیابی به هر یک از اهداف موافقت‌نامه مزبور در نتیجه یکی از عوامل زیر، با مانع روبرو شده است:

الف- قصور یکی از طرفین در اجرای تعهداتش به موجب این موافقت‌نامه، یا

ب- اتخاذ اقدامی توسط طرف متعاقد دیگر، چه با مفاد این موافقت‌نامه در تضاد باشد یا خیر، یا

ج- وجود هر موقعیت دیگر

طرف متعاقد مزبور، برای حل رضایتبخش مسأله، باید برای هر طرف یا طرفهای متعاقد دیگری که ذینفع تلقی می‌کند، ادعاها یا پیشنهادهای خود را کتباً اعلام نماید. هر طرف متعاقدی که اینگونه مطلع گردد باید ادعاها یا پیشنهادهای مطرح شده را با نظر مثبت بررسی کند.

۲- اگر در مدتی معقول هیچ راه رضایت‌بخشی بین طرفهای متعاقد مربوطه پیدا نشود، یا اگر مشکل از نوع موصوف در بند ۱ (ج) این ماده باشد می‌توان موضوع را به طرفین متعاقد ارجاع داد. طرفین متعاقد باید سریعاً هر مسأله‌ای را که اینگونه به آنها ارجاع می‌شود بررسی کنند و توصیه‌های مقتضی را به طرفهای متعاقدی که مربوط می‌دانند بنمایند، یا در صورت تناسب رأی صادر کنند. طرفین متعاقد در مواردی که چنین مشاوره‌ای را لازم می‌دانند می‌توانند با طرفهای متعاقد، با شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد یا هر سازمان بین‌الدولی مناسب دیگر مشورت نمایند. اگر طرفین متعاقد تشخیص بدهند که اوضاع و احوال به قدر کافی جدی است تا چنین اقدامی را توجیه کند، می‌توانند به طرف یا طرفهای متعاقد اجازه دهند که اجرای تکالیف و تعهدات به موجب این موافقت‌نامه را به نحوی که در آن اوضاع و احوال مناسب می‌دانند، به حالت تعلیق درآورند. اگر اجرای هر امتیاز یا تعهدی نسبت به یک طرف متعاقد معلق شود، این طرف می‌تواند، ظرف مدت ۶۰ روز از اتخاذ چنین اقدامی، با اخطار کتبی به دبیر اجرایی طرفین متعاقد، نیت خود را برای کناره‌گیری از این موافقت‌نامه اعلام کند و چنین کناره‌گیری از روز شصتم بعد از روزی که اخطار دریافت شده است به اجراء درمی‌آید.